

Η απειλούμενη πολιτιστική κληρονομιά στο πλαίσιο των ένοπλων συρράξεων

Το νομικό πλαίσιο: η προστασία, τα κενά και οι προοπτικές

**Λαμπρινή Ξένου, Προπτυχιακή Φοιτήτρια,
Νομική Σχολή, Ευρωπαϊκό Παν/μιο Κύπρου.**

Με αφορμή την πρόσφατη καταστροφή μνημείων παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς που συνδέονται με την δράση του ISIS ήρθε για άλλη μια φορά στο προσκήνιο το ευαίσθητο ζήτημα της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς στη διάρκεια ενόπλων συγκρούσεων. Το διεθνές δίκαιο έχει επιχειρήσει να δώσει λύσεις στο ζήτημα μέσα από διεθνείς Συνθήκες ήδη από τα τέλη του 19ου αιώνα, ωστόσο το εγχείρημα αυτό με ακρογωνιαίο λίθο τη Σύμβαση της Χάγης του 1954 για την Προστασία των Πολιτιστικών αγαθών στις Ένοπλες Συγκρούσεις και τα Πρωτόκολλα της χαρακτηρίζονται από σοβαρές αδυναμίες. Η έλλειψη σαφήνειας των διατάξεων και η απουσία συγκεκριμένων κυρώσεων εμποδίζουν την αποτελεσματική προστασία των πολιτιστικών αγαθών, ενώ παράλληλα ζητήματα εφαρμογής των διατάξεων στις περιπτώσεις μη διεθνών συγκρούσεων ή εμπλεκόμενων μη κρατικών φορέων παραμένουν αδιευκρίνιστα. Σε ένα διεθνές πλαίσιο που απαιτεί την άμεση ρύθμιση των ανωτέρω προβλημάτων, η κριτική και οι εποικοδομητικές προοπτικές αντιμετώπισης του δομικού αυτού προβλήματος αποτελούν τις ουσιαστικές πτυχές του παρόντος άρθρου.

Η περιοχή της μέσης Ανατολής ανέκαθεν προσέλκυε την προσοχή της διεθνούς κοινότητας εξαιτίας της γεωστρατηγικής της σημασίας αλλά και των έντονων περιφερειακών κοινωνικοπολιτικών εξελίξεων που επιδρούσαν σημαντικά στην ισορροπία των δυνάμεων του χώρου. Στο πλαίσιο αυτό, το τελευταίο διάστημα η Συρία έχει προσελκύσει την προσοχή όχι μόνο της διεθνούς κοινότητας αλλά και της διεθνούς κοινής γνώμης εξαιτίας της αλληλεπίδρασης μιας πληθώρας παραγόντων που έχουν οδηγήσει σε μια εκρηκτική κατάσταση. Ο τετραετής εμφύλιος πόλεμος, η μονομερής ίδρυση του χαλιφάτου («κράτους») της περιοχής του Ιράκ και της Συρίας (ISIS) στις 24 Ιουνίου 2014 και το πυροδοτούμενο μεταναστευτικό - προσφυγικό ρεύμα είναι τα βασικότερα από τα στοιχεία που συνθέτουν την προβληματική κατάσταση της χώρας.

Ωστόσο, μέσα από την ανάμειξη και ανάπτυξη των ανωτέρω παραγόντων καταστροφής

αναδύεται και μια πρόσθετη προβληματική στο πλαίσιο των ένοπλων συρράξεων, η οποία μπορεί εκ πρώτης όψεως να μην κατέχει στην κοινή συνείδηση την περίοπτη θέση που επιφυλάσσουν τα ΜΜΕ για την απώλεια αυτού που, με δημοσιογραφικούς όρους, αποκαλούν έμφυχο υλικό, όμως δεν παύει να αποτελεί μια απώλεια, υψίστης συμβολικής και αφηγηματικής αξίας, στον τομέα της πολιτιστικής ενότητας και ενσωμάτωσης των λαών. Ο κίνδυνος της απώλειας αυτής μάλιστα είναι έντονος, καθώς, παρά την ύπαρξη και τη συνεχή εξέλιξη του νομικού πλαισίου προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς, πολλά ζητήματα που αφορούν την εγκαθίδρυση της προστασίας της δεν έχουν ακόμη τεθεί επί τάπητος. Γκριζες ζώνες για παράδειγμα αποτελούν η θέση και οι υποχρεώσεις της διεθνούς κοινότητας απέναντι στο ζήτημα της προστασίας των πολιτιστικών αγαθών όσον αφορά, π.χ. τις μη διεθνείς ένοπλες συγκρούσεις και πώς θα έπρεπε να

"παρά την ύπαρξη και τη συνεχή εξέλιξη του νομικού πλαισίου προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς, πολλά ζητήματα που αφορούν την εγκαθίδρυση της προστασίας της δεν έχουν ακόμη τεθεί επί τάπητος"

αντιμετωπίζονται οι μη αναγνωρισμένες κρατικές οντότητες.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα των ανωτέρω προβληματισμών αποτελεί το πρωτοφανές σχέδιο βανδαλισμών και καταστροφών σπουδαίων μνημείων πολιτιστικής κληρονομιάς από το Ισλαμικό Κράτος («Ι.Κ»), του οποίου η ανθρωπότητα έγινε μάρτυρας τον περασμένο Αύγουστο. Ήδη τον Ιούνιο, οι μαχητές του «Ι.Κ.» είχαν καταστρέψει το άγαλμα του λέοντα της θεάς Αλάτ, η οποία έχει την ατυχία να καταδικάζεται ονομαστικά στο Κοράνι, ακολούθησε η κατεδάφιση του ναού του Βάαλ Σαμίν, ενώ το οριστικό χτύπημα ήρθε στις 24 Αυγούστου με την ανατίναξη του ναού του Βήλου, ένα μνημείο ανυπέρβλητου κάλλους και πολιτιστικής αξίας αντάξιας κατά πολλούς με τον Παρθενώνα και το Πάνθεον της Ρώμης⁽¹⁾. Ο Βήλος - όπως τον λάτρευαν στην Παλμύρα - αποτελούσε συνδυασμό του βαβυλωνίου θεού με τη θεότητα της τοπικής όασης, την οποία οι κάτοικοι αποκαλούσαν Μπολ. Η κατάκτηση της περιοχής από τις ρωμαϊκές λεγεώνες δεν εμπόδισε τους πάντα πρόθυμους να ενσωματώσουν νέες θεότητες στο πάνθεον τους Ρωμαίους να εντάξουν τον Βήλο στις δικές τους δοξασίες. Ο Βήλος ήταν έτσι ένας πραγματικά διαπολιτισμικός θεός. Κατά συνέπεια, ο ναός αυτός που αποτελούσε ένα σύμβολο πολυσυλλεκτικότητας, πολυθρησκευτικότητας και ανοχής της διαφορετικότητας υπέρ μιας κουλτούρας αποδοχής και ενσωμάτωσης, αντιπροσώπευε όλα εκείνα που αντιστρατεύεται η τζιχαντιστική ιδεολογία.

Στην παρούσα μελέτη θα εξετασθεί το γενικό περίγραμμα της νομικής προστασίας των μνημείων πολιτιστικής κληρονομιάς και θα γίνει μια κριτική αποτίμησή του, ενόψει κυρίως των ενδεχόμενων αδυναμιών που μπορεί αυτό να εμφανίζει.

I. Το νομικό πλαίσιο προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς

1. Ορισμός της πολιτιστικής κληρονομιάς

Οποιαδήποτε προσπάθεια κατανόησης της σημασίας της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς για την ανθρωπότητα προϋποθέτει αρχικά έναν ορισμό της. Στη θεωρία έχουν προταθεί διάφοροι ορισμοί για την έννοια της πολιτιστικής κληρονομιάς. Προτιμότερος κρίνεται ο εξής: «Η πολιτιστική κληρονομιά αναφέρεται στην περιουσία που έχει κάποια ιδιαίτερη σχέση με κάποια συγκεκριμένη κουλτούρα ή έθνος-κράτος. Η πολιτιστική κληρονομιά συμπεριλαμβάνει αντικείμενα που έχουν βρεθεί σε αρχαιολογικούς χώρους, τα οποία μπορούν να παρέχουν πληροφορίες σχετικά με προηγούμενους πολιτισμούς, και τα έργα τέχνης που παράγονται από τα μέλη μιας κουλτούρας που πιστεύεται ότι ενσωματώνουν ή εκπροσωπούν αυτή την κουλτούρα με ένα διακριτικό τρόπο»⁽²⁾. Ο εν λόγω ορισμός δεν είναι απόλυτος και περιέχει αριετές αόριστες έννοιες, οι οποίες χρήζουν εξειδίκευσης ανάλογα με τις εκάστοτε ιδιαίτερες περιστάσεις. Ωστόσο, στόχος είναι να αναδειχθεί η σπουδαιότητα του αγαθού της πολιτιστικής κληρονομιάς ώστε να γίνει κατανοητή η λειτουργία που προσφέρει μέσα από την επαφή με αντικείμενα που ενσωματώνουν και διατηρούν με έναν μοναδικό τρόπο τις ιστορικοθρησκευτικές ρίζες και τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά ενός κοινωνικού συνόλου.

Πέρα, όμως, από τους ορισμούς που δίνονται στη θεωρία, σαφώς μεγαλύτερη σημασία έχουν οι ορισμοί που δίνονται στα σχετικά νομικά κείμενα. Ο όρος «πολιτισμική κληρονομιά» εμφανίζεται για πρώτη φορά σε νομικό κείμενο το 1954 στη Σύμβαση της Χάγης για την Προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς⁽³⁾, παρά το γεγονός ότι και οι προηγούμενες Συνθήκες της Χάγης του 1899 και 1907, που καθόριζαν τη συμπεριφορά των εμπλεκόμενων

"Η έννοια της κληρονομιάς, ως όρος, προσέθεσε το στοιχείο της ενσωμάτωσης και το αίσθημα του κοινώς ανήκειν των πολιτιστικών αγαθών, κάτι που αποτελούσε μια από τις μεγάλες προκλήσεις της διεθνούς κοινότητας κατά τη διαμόρφωση του νέου νομικού πλαισίου του Δίκαιου του Πολέμου μετά τη λαίπαπα του Β' ΠΠ."

μερών στον πόλεμο, περιλάμβαναν διατάξεις για την προστασία των πολιτιστικών μνημείων⁽⁴⁾, χωρίς όμως να περιέχουν κάποια αναφορά στον όρο αυτό. Η έννοια της κληρονομιάς, ως όρος, προσέθεσε το στοιχείο της ενσωμάτωσης και το αίσθημα του κοινώς ανήκειν των πολιτιστικών αγαθών, κάτι που αποτελούσε μια από τις μεγάλες προκλήσεις της διεθνούς κοινότητας κατά τη διαμόρφωση του νέου νομικού πλαισίου του Δικαίου του Πολέμου μετά τη λαίπαπα του Β' ΠΠ.

Σύμφωνα, λοιπόν με το άρθρο 1 της Σύμβασης της Χάγης του 1954 για την προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς στην Περίπτωση των Ενόπλων Συρράξεων η πολιτιστική κληρονομιά καθορίζεται ασχέτως του ιδιοκτησιακού της καθεστώτος ως α) «η κινητή και ακίνητη περιουσία μεγάλης αξίας για την πολιτιστική κληρονομιά κάθε ανθρώπου, όπως είναι τα μνημεία της αρχιτεκτονικής, τα έργα της ιστορίας, είτε είναι θρησκευτικού ή κοσμικού περιεχομένου, αρχαιολογικοί χώροι, ομάδες κτιρίων που στο σύνολό τους παρουσιάζουν ιστορικό ή καλλιτεχνικό ενδιαφέρον, έργα τέχνης, χειρόγραφα, βιβλία και άλλα αντικείμενα καλλιτεχνικού, ιστορικού ή αρχαιολογικού ενδιαφέροντος καθώς και επιστημονικές συλλογές και σημαντικές συλλογές των βιβλίων ή αρχείων ή των αντιγράφων όσων αναφέρονται ανωτέρω β) κτίρια των οποίων ο κύριος και αποτελεσματικός σκοπός είναι να διατηρούν ή να εκθέτουν την κινητή πολιτιστική περιουσία που προσδιορίζεται στην υπό παράγραφο (α) όπως μουσεία, μεγάλες βιβλιοθήκες θεματοφύλακες ή αρχεία και καταφύγια με σκοπό να στεγάσουν, στην περίπτωση μια ένοπλης σύγκρουσης, την κινητή περιουσία που περιγράφεται στην παράγραφο (α), (γ) κέντρα που περιέχουν έναν μεγάλο αριθμό από πολιτισμικά αγαθά από αυτά που ορίζονται στις υποπαραγράφους α και β και θα είναι γνωστά ως κέντρα περιέχοντα μνημεία».

2. Ρυθμίσεις για τις απειλές σε βάρος της πολιτιστικής κληρονομιάς

Εκτός, όμως, από ένα πρώτο επίσημο νομικό ορισμό του τι αποτελεί πολιτιστική κληρονομιά, αυτό που κάνει τη Σύμβαση της Χάγης να ξεχωρίζει και την τοποθετεί στη βάση της ανάπτυξης του νομικού συστήματος προστασίας των πολιτιστικών αγαθών είναι το διεθνιστικό της πνεύμα. Συγκεκριμένα, στο προοίμιο της αναφέρεται ότι η καταστροφή πολιτιστικής ιδιοκτησίας οποιουδήποτε λαού αποτελεί καταστροφή για την πολιτιστική κληρονομιά ολόκληρης της ανθρωπότητας και, επομένως, είναι σημαντικό αυτά τα αγαθά να απολαμβάνουν της διεθνούς προστασίας⁽⁵⁾. Συνεπώς, γίνεται σαφές ότι η διαμόρφωση της διεθνούς πολιτικής επί του ζητήματος σκιαγραφείται πάνω σε αυτή την αρχή.

Πράγματι, όταν τα πολιτιστικά αγαθά βρίσκονται υπό το κίνδυνο της καταστροφής / κλοπής / αλλοίωσης στο πλαίσιο μιας ένοπλης σύρραξης γίνεται ειδική προσπάθεια αντιμετώπισης του κινδύνου με τη θέσπιση μέτρων προστασίας και πρόληψης μέσω διεθνών συνθηκών προς την κατεύθυνση μιας συντονισμένης διακρατικής συνεργασίας. Ως βασικοί παράγοντες κινδύνου της πολιτιστικής κληρονομιάς που απασχολούν τη διεθνή νομική σκέψη μπορούν να αναφερθούν α) η στρατιωτική αναγκαιότητα β) το παράνομο εμπόριο αγαθών πολιτιστικής αξίας και γ) η σκόπιμη καταστροφή πολιτιστικών αγαθών.

α) Ο σεβασμός της πολιτιστικής κληρονομιάς σε σχέση με τη στρατιωτική αναγκαιότητα στο πλαίσιο μιας ένοπλης διαμάχης (δηλαδή η μεταχείριση των πολιτιστικών αγαθών από τα εμπλεκόμενα μέρη με σεβασμό ως προς τους περιορισμούς των επιτρεπόμενων ενεργειών στο πλαίσιο της σύρραξης) είναι ένα από τα κεντρικά σημεία της Σύμβασης της Χάγης του 1954. Στο άρθρο 4 § 1 ορίζεται η πολιτιστική κληρονομιά και οι υποχρεώσεις των συμβαλλομένων μερών, ενώ στην § 2 δίδεται η δυνατότητα αποφυγής των παραπάνω υποχρεώσεων υπό την προϋπόθεση της

"η βλάβη της πολιτιστικής περιουσίας είναι αποδεκτή από το υπάρχον νομικό πλαίσιο μόνο όταν αυτή προκύπτει από λόγους στρατιωτικής αναγκαιότητας που θα προκύπτουν από σαφή επιχειρησιακά κριτήρια"

Η απειλούμενη πολιτιστική κληρονομιά

ύπαρξης στρατιωτικής αναγκαιότητας. Επομένως, η βλάβη της πολιτιστικής περιουσίας είναι αποδεκτή από το υπάρχον νομικό πλαίσιο μόνο όταν αυτή προκύπτει από λόγους στρατιωτικής αναγκαιότητας που θα προκύπτουν από σαφή επιχειρησιακά κριτήρια. Πράγματι, σύμφωνα με το αρ. 11 η ασυλία των πολιτιστικών αγαθών μπορεί να αρθεί μόνο στην εξαιρετική περίπτωση της αναπόφευκτης στρατιωτικής αναγκαιότητας και μόνο για όσο διάστημα αυτή διαρκεί. Παράλληλα, όταν οι συνθήκες το επιτρέπουν, η αντιμαχόμενη πλευρά θα πρέπει να έχει ειδοποιηθεί σε εύλογο χρονικό διάστημα για την απόφαση άρσης της ασυλίας του σχετικού στόχου. Ωστόσο, συγκριτικά με το μέγεθος και τη βαρύτητα της απειλής που συνιστά για την πολιτιστική κληρονομιά ο παράγοντας της στρατιωτικής αναγκαιότητας στην ανάπτυξη των ένοπλων συγκρούσεων, η ρύθμισή του από τη Συνθήκη κρίνεται ιδιαίτερα απλοϊκή και ελλιπής.

Στο πλαίσιο αυτής της κριτικής αλλά και της προσπάθειας αποσαφήνισης των διατάξεων της Συνθήκης, το Δεύτερο Πρωτόκολλο της Χάγης του 1999 εκσυγχρόνισε την εφαρμογή της. Ιδιαίτερα, ως προς το ζήτημα της στρατιωτικής αναγκαιότητας γίνεται πλέον εκτεταμένη αναφορά στις περιπτώσεις που υπάγονται στην εν λόγω έννοια, στα άρθρα 6 και 7, με κριτήριο την εξάντληση όλων των εφικτών μέτρων προληψέως στα οποία μπορούν να καταφύγουν οι δρώντες πριν καταλήξουν στην τελική απόφαση της επίθεσης. Χαρακτηριστικά της τάσης για διεύρυνση της προστασίας αποτελούν αφενός η επέκταση του πεδίου εφαρμογής της Συνθήκης και στις περιπτώσεις των εσωτερικών ένοπλων συγκρούσεων (αρ. 22 § 1) και αφετέρου το σύστημα της ενισχυμένης προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς που εισάγεται για ορισμένα πολιτιστικά αγαθά στο 3ο Κεφάλαιο. Μάλιστα υπό το καθεστώς της ενισχυμένης προστασίας, σημαντικότερη θεωρείται η αναθεώρηση του όρου στρατιωτική αναγκαιότητα, καθώς σύμφωνα με το άρθρο 13

§ 2 προβλέπονται περιοριστικά οι περιπτώσεις, προκειμένου να επιτραπεί η επίθεση σε ορισμένο πολιτιστικό αγαθό, που απολαμβάνει του καθεστώτος ενισχυμένης προστασίας, εφόσον έχει καταστεί στρατιωτικός στόχος λόγω ορισμένου τρόπου χρήσης του.

β) Το παράνομο εμπόριο πολιτιστικών αγαθών, που ανθεί σε περιόδους αναταράξεων και εσωτερικών συγκρούσεων, αποτελεί μία ακόμη από τις τεράστιες προκλήσεις των θεσμών. Το πρόβλημα εντοπίζεται στο γεγονός ότι στις ανωτέρω συνθήκες τα πολιτιστικά αγαθά όχι μόνο γίνονται λεία λαθρεμπόρων, αλλά στις πλείστες των περιπτώσεων δεν λαμβάνουν καν τη δέουσα μεταχείριση με αποτέλεσμα να καταστρέφεται η επιστημονική - ιστορική αξία που ενσωματώνουν. Αυτό που απασχολεί περισσότερο την διεθνή κοινότητα είναι η αποστέρηση της ιστορικής μνήμης ενός λαού και απώλεια της αξίας του αντικειμένου, η οποία θυσιάζεται πολλές φορές στο βωμό της λαθραίας μεταφοράς του.

Το πρόβλημα αυτό προσπαθεί να αντιμετωπίσει το διεθνές σύστημα με τους περιορισμούς στις εξαγωγές και τους διεθνείς ελέγχους στα σύνορα των χωρών. Παράλληλα το Πρώτο Πρωτόκολλο στην Σύμβαση της Χάγης, που θεσπίστηκε την ίδια περίοδο με την κύρια Σύμβαση, αφορά εξειδικευμένα ζητήματα προστασίας της κινητής πολιτιστικής περιουσίας με ιδιαίτερη μνεία στις συστηματικές λεηλασίες που είχαν εκδηλωθεί στις κατεχόμενες περιοχές κατά τον Β' ΠΠ. Έτσι, το πρώτο τμήμα του θέτει τους κανόνες υπό τους οποίους οφείλει να δρα η κατέχουσα δύναμη με κεντρικό καθήκον να εμποδίζει την εξαγωγή πολιτιστικής ιδιοκτησίας της κατεχόμενης χώρας κατά την άσκηση του αποτελεσματικού ελέγχου κατοχής (αρ. 1). Επιπλέον, τα συμβαλλόμενα μέρη οφείλουν να επιστρέφουν τα πολιτιστικά αγαθά, μετά το τέλος των μαχών στις αρχικές χώρες - ιδιοκτήτες (αρ.3, 5), που είτε είχαν εξαχθεί στις συμβαλλόμενες χώρες από τις κατεχόμενες περιοχές κατά την διάρκεια των μαχών είτε

"επιβάλλεται υποχρέωση αποζημίωσης σε βάρος της κατέχουσας δύναμης που δεν θα μπορέσει να ανταποκριθεί στο καθήκον αποτροπής της εξαγωγής πολιτιστικής κληρονομιάς από την κατεχόμενη χώρα"

είχαν μεταφερθεί προς φύλαξη μετά από συμφωνία μεταξύ των μερών. Μάλιστα, ως σημειωθεί ότι στο άρθρο 1 § 4 επιβάλλεται υποχρέωση αποζημίωσης σε βάρος της κατέχουσας δύναμης που δεν θα μπορέσει να ανταποκριθεί στο καθήκον αποτροπής της εξαγωγής πολιτιστικής κληρονομιάς από την κατεχόμενη χώρα.

Παρόλα αυτά, το Πρώτο Πρωτόκολλο έχει σχεδόν καθολικά αγνοηθεί από τα συμβαλλόμενα μέρη, καθώς δεν έχουν υπάρξει ουσιαστικά παραδείγματα χωρών που να περιορίζουν την κυκλοφορία των πολιτιστικών αγαθών από τις περιοχές που έχουν πληγεί από ένοπλες συγκρούσεις⁽⁶⁾. Ας σημειωθεί ακόμη ότι ο συντονισμός των κρατών στον τομέα αυτό δεν είναι ιδιαίτερα ενισχυμένος, καθώς είναι κοινό μυστικό ότι τα ισχυρά - ευκατάστατα κράτη δέχονται πιέσεις από άλλους δρώντες της εξίσωσης (μουσεία, εμπόρους αρχαιοτήτων, μεγάλους συλλέκτες) να απέχουν από σοβαρές δεσμεύσεις, όσον αφορά την προστασία της ξένης πολιτιστικής κληρονομιάς⁽⁷⁾.

γ) Η τρίτη αιτία στοχοποίησης της πολιτιστικής κληρονομιάς είναι και η πιο προβληματική ως προς την νομική αντιμετώπιση, κυρίως διότι η πρόθεση της καταστροφής είναι κεντρικής σημασίας για την επίτευξη των στόχων των δραστών. Η σκόπιμη καταστροφή αποτελεί το είδος της επίθεσης που διακρίνεται κυρίως για την ποικιλία των παραγόντων που την πυροδοτούν. Π.χ. η πρακτική αυτή χρησιμοποιήθηκε κατά κόρον στην περίπτωση του εμφυλίου της Γιουγκοσλαβίας, όπου τόσο η κυβέρνηση όσο και οι παραστρατιωτικές ομάδες στράφηκαν κατά στόχων πολιτιστικής κληρονομιάς των αντιπάλων, προκειμένου να πλήξουν το ηθικό των ντόπιων πληθυσμών, να τους οδηγήσουν σε αποξένωση και τελικά να τους ωθήσουν σε οριστική απομάκρυνση από τους μέχρι τότε τόπους εγκατάστασης. Ακόμα και σήμερα χρησιμοποιείται εις ταύτην την περίπτωση του «ΙΚ» ως μέσο άσκησης τρομοκρατίας αλλά και εφαρμογής ιδεολογικοπολιτικών

αντιλήψεων.

3. Το ειδικό ζήτημα των εμφύλιων συρράξεων

Γίνεται λοιπόν αντιληπτό το πρόβλημα ισχύος και εφαρμογής του διεθνούς δικαίου σε σχέση με την ουσιαστική προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, διότι αν και θεωρητικά τα πολιτιστικά αγαθά αποτελούν περιουσία ολόκληρης της ανθρωπότητας, η διεθνής ισορροπία είναι πολύτιμη και δύσκολα κάποιο κράτος θα θυσίαζε να επέμβει σε μια αλλότρια εμφύλια διαμάχη μόνο για να προστατεύσει πολιτιστικά αγαθά. Πέραν αυτού, το ερώτημα που τίθεται είναι κατά πόσο το υπάρχον νομικό πλαίσιο μπορεί να εφαρμοστεί στις αυξανόμενες περιπτώσεις μη διεθνών ενόπλων συρράξεων με την ανάμειξη μη κρατικών δρώντων.

Το άρθρο 19 της Σύμβασης της Χάγης αναφέρει ότι οι διατάξεις του εφαρμόζονται και σε μη διεθνείς ένοπλες συγκρούσεις και, άρα, εκτείνονται σε όλους τους εμπλεκόμενους σ' αυτές τις διαμάχες. Αντίστοιχα, το Δεύτερο Πρωτόκολλο της Χάγης (αρ. 22 § 1) επεκτείνει το πεδίο εφαρμογής όλων των διατάξεων του στις διαμάχες μη διεθνούς χαρακτήρα, χωρίς ωστόσο πουθενά να καθορίζεται σαφώς ποιες θεωρούνται ως τέτοιες, διατηρώντας δυστυχώς άλλη μια από τις ασάφειες της γλώσσας του κειμένου. Η μοναδική προσπάθεια γίνεται εξ αντιδιαστολής στο άρθρο 22 §2⁽⁸⁾ όπου αναφέρονται οι περιπτώσεις των εσωτερικών συγκρούσεων που δεν αποτελούν ένοπλη διαμάχη στο πλαίσιο της Συνθήκης. Ωστόσο η δυσχέρεια της διάκρισης μεταξύ εμφύλιας εκτεταμένης σύγκρουσης και τοπικών εχθροπραξιών είναι πολλές φορές υπαρκτή τόσο πρακτικά όσο και θεωρητικά.

Επίσης, ένα ερώτημα που ανακύπτει στη σημερινή πραγματικότητα των πολλαπλών αναδυόμενων εμφύλιων διαμαχών αλλά και της παγκόσμιας τρομοκρατίας είναι κατά πόσο οι Συνθήκες μπορούν να δεσμεύουν μη κρατικούς φορείς. Αρχικά, οι Συνθήκες στο πλαίσιο

"αν και θεωρητικά τα πολιτιστικά αγαθά αποτελούν περιουσία ολόκληρης της ανθρωπότητας, η διεθνής ισορροπία είναι πολύτιμη και δύσκολα κάποιο κράτος θα θυσίαζε να επέμβει σε μια αλλότρια εμφύλια διαμάχη μόνο για να προστατεύσει πολιτιστικά αγαθά"

διαμόρφωσης και λειτουργίας τους είναι δεσμευτικές μόνο για τα συμβαλλόμενα μέρη⁽⁹⁾. Ωστόσο, στη Σύμβαση της Βιέννης για το Δίκαιο των Συνθηκών⁽¹⁰⁾ εξετάζεται η δυνατότητα της εφαρμογής των Συνθηκών σε τρίτους, υπό τις προϋποθέσεις αφενός τα συμβαλλόμενα μέρη να θέλουν η σύμβαση να παραχωρεί τέτοια δικαιώματα ή υποχρεώσεις⁽¹¹⁾ και αφετέρου το τρίτο μέρος να αποδέχεται τις όποιες παραχωρήσεις. Παρόλα αυτά, η σύμπτωση αυτών των προϋποθέσεων θεωρείται εξαρχής προβληματική δεδομένου ότι η απόκτηση συναίνεσης από ομάδες με έλλειψη οποιασδήποτε έννομης διοικητικής δομής, όπως είναι π.χ. οι ένοπλες ομάδες ανταρτών, δεν μπορεί να θεωρηθεί πιθανό ενδεχόμενο.

Υπάρχει ωστόσο και η δυνατότητα του διεθνούς εθιμικού δικαίου, μέσω του οποίου τελικά οι μη κρατικοί φορείς μπορούν να δεσμευτούν από τις διατάξεις των συμβάσεων. Η λειτουργία του εθιμικού δικαίου βασίζεται στην ύπαρξη της καθιερωμένης πρακτικής και συνήθειας των κρατών στο διεθνές πλαίσιο, πρόκειται δηλαδή για γενικά ακολουθούμενους κανόνες συνοδευόμενους από ένα αίσθημα υποχρέωσης που δεσμεύει τόσο κρατικούς όσο και μη κρατικούς δρώντες, ανεξαρτήτως αν το έχουν επισήμως αποδεχτεί. Διακριτικό στοιχείο του εθιμικού από τη συνήθεια είναι η νομική υποχρέωση που το συνοδεύει. Κατά την ίδια διαδικασία, μια Συνθήκη ή επιμέρους διατάξεις της, που έχουν γίνει κοινώς αποδεκτές από τη διεθνή κοινότητα και εφαρμόζονται σε σταθερή και επαναλαμβανόμενη βάση, μπορούν να αποτελέσουν μέρος του διεθνούς εθιμικού δικαίου⁽¹²⁾.

Οι εξελίξεις στη Συρία και η δράση του Ισλαμικού Κράτους φέρνουν στο προσκήνιο το ερώτημα κατά πόσο το θετικό διεθνές δίκαιο μπορεί να έχει εφαρμογή στις δράσεις τρίτων δρώντων, έτσι ώστε να επεκτείνεται το φάσμα της παρεχόμενης προστασίας. Πράγματι, μέσω της προαναφερόμενης διαδικασίας του εθιμικού δικαίου η εφαρμογή ορισμένων

συμβατικών διατάξεων είναι δυνατή και σε ένα βαθμό αποτελεσματική, στο πλαίσιο της εξέτασης του καθεστώτος που θα διέπει την επιβολή κυρώσεων στο «ΙΚ». Παράλληλα, τον σκόπελο αυτό επιχείρησε να ξεπεράσει η διεθνής κοινότητα με τη δημιουργία του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου, ήδη από τις πρώτες δεκαετίες του 20ου αιώνα⁽¹³⁾, με «προάγγελο» τα στρατιωτικά δικαστήρια της Νυρεμβέργης και του Τόκιο, που για πρώτη φορά αναγνωρίζουν σε διεθνές επίπεδο την ατομική ποινική ευθύνη σε εγκληματίες πολέμου. Ωστόσο, το εγχείρημα στέφεται με επιτυχία μόλις το 1998 με τη διπλωματική διάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών στην Ρώμη. Ας σημειωθεί πάντως ότι και οι διατάξεις του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου έχουν περιορισμένη εφαρμογή στις διαμάχες μη διεθνούς χαρακτήρα⁽¹⁴⁾. Επομένως για ακόμη μια φορά οι πραγματικές δυνατότητες επιβολής κυρώσεων, στις περιπτώσεις που ουσιαστικά αποτελούν κίνδυνο για τα πολιτιστικά αγαθά, είναι ιδιαίτερα περιορισμένες.

II. Κριτικές παρατηρήσεις

Η αδυναμία του υφιστάμενου διεθνούς νομικού πλαισίου να αντιμετωπίσει τα πρακτικά προβλήματα που ανακύπτουν κατά τη διάρκεια των συρράξεων φαίνεται ότι δεν αφορά μόνο τις μεμονωμένες περιπτώσεις των οποίων τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά επικεντρωθήκαμε (μη διεθνείς διαμάχες - μη κρατικοί δρώντες). Πράγματι, δεν είναι λίγοι οι επικριτές συνολικά του ισχύοντος νομικού καθεστώτος που επισημαίνουν την ασάφεια των διατάξεων και τη χαλαρότητα των κυρώσεων και των δεσμεύσεων που απαιτεί από τα εμπλεκόμενα μέρη. Έχει, μάλιστα, διατυπωθεί και η άποψη ότι η λειτουργία του συστήματος υπό την υφιστάμενη μορφή ίσως αποτελεί τροχοπέδη στο πλαίσιο εξέτασης της έκβασης μιας ένοπλης διαμάχης, δεδομένου ότι δεν μπορεί να αντιμετωπίσει τις πραγματικά καθόβουλες ενέργειες, ενώ από την άλλη περιορίζει το πεδίο δράσης όσων έχουν

"η λειτουργία του συστήματος υπό την υφιστάμενη μορφή ίσως αποτελεί τροχοπέδη στο πλαίσιο εξέτασης της έκβασης μιας ένοπλης διαμάχης, δεδομένου ότι δεν μπορεί να αντιμετωπίσει τις πραγματικά καθόβουλες ενέργειες, ενώ από την άλλη περιορίζει το πεδίο δράσης όσων έχουν δεσμευθεί καθόβουλα σε μία Συνθήκη"

δεσμευθεί καλόβουλα σε μία Συνθήκη⁽¹⁵⁾.

Σε κάθε περίπτωση, απόδειξη της σημερινής αποτυχίας αποτελούν οι συνεχείς πολιτιστικές καταστροφές αλλά και το γεγονός ότι τα μεγάλα κράτη προπομποί, όπως οι Η.Π.Α και το Ηνωμένο Βασίλειο που θα έπρεπε να πρωτοστατούν στις νομοθετικές ενέργειες, δεν έχουν επικυρώσει ακόμη τις αναφερόμενες Συμβάσεις, όπως το Η.Β. στην περίπτωση της Σύμβασης της Χάγης.

Επιπλέον, το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο αποτελείται από δύο βασικά μέρη, τις συνθήκες της Γενεύης για την ανθρωπιστική διαχείριση των θυμάτων του πολέμου και τις συνθήκες της Χάγης που ρυθμίζουν τον τρόπο διεξαγωγής των εχθροπραξιών. Το δεύτερο αυτό σκέλος του συστήματος δικαίου απολαμβάνει αισθητά πιο περιορισμένη αποδοχή και αναγνώριση, καθώς τα κράτη επιθυμούν να διατηρούν όσο το δυνατόν μεγαλύτερη αυτονομία στον τρόπο που οργανώνουν τις εχθροπραξίες τους. Κατά συνέπεια, οι υπάρχουσες Συνθήκες φαίνεται να αποτυγχάνουν σε μεγάλο βαθμό να επιτύχουν το σκοπό της ουσιαστικής προστασίας, καθώς η γλώσσα τους παραμένει γενική, ασαφής και ανίσχυρη όταν έρχεται σε επαφή με ουσιαστικές πτυχές των ζητημάτων που απαιτούν άμεσες και επεμβατικές λύσεις. Για παράδειγμα το άρθρο 4 της συνθήκης της Χάγης αναφέρεται στην υποχρέωση των μαχόμενων να «σέβονται» την πολιτιστική κληρονομιά, χωρίς να κάνει καμία άλλη διευκρίνιση σχετικά με τον όρο, εν αντιθέσει με το Δεύτερο Πρωτόκολλο του 1999 που χρησιμοποιεί πιο έντονη γλώσσα και προβλέπει «κάθε δυνατή ενέργεια για να εξακριβωθεί ότι ο επιτιθέμενος στόχος δεν αποτελεί πολιτιστικό αγαθό»⁽¹⁶⁾, αν και το Δεύτερο Πρωτόκολλο έχει επικυρωθεί μέχρι στιγμής μόνο από 68 κράτη.

Επομένως, οι ισχυρότερες θεσμικές δεσμεύσεις δεν συμβαδίζουν με τη στενότερη συνεργασία, καθώς τα κράτη είναι διστακτικά να αναλάβουν σοβαρές δεσμεύσεις. Σε ένα κόσμο ρεαλιστών αυτό δεν θα έπρεπε να αποτελεί έκπληξη,

καθώς οι κυβερνήσεις δεν έχουν κάποιο συγκεκριμένο όφελος από τις πολιτικές προστασίες πολιτιστικής κληρονομιάς των άλλων χωρών. Όσο και αν αυτό ακούγεται ως μια αμοραλιστική διαπίστωση, παρά τις συνεχείς δηλώσεις όλων των κρατών ότι ενδιαφέρονται βαθιά για την πολιτιστική κληρονομιά, η αλήθεια είναι ότι μάλλον ενδιαφέρονται μόνο για τα δικά τους πολιτιστικά αγαθά.

Το παράδειγμα της εμπλοκής των ΗΠΑ στο Ιράκ και η υπόθεση του μουσείου της Βαγδάτης καταδεικνύει ξεκάθαρα τον παραπάνω ισχυρισμό. Οι Η.Π.Α. όντας κατέχουσα δύναμη, σύμφωνα με την τέταρτη σύμβαση της Γενεύης, όφειλαν να διατηρήσουν την τάξη και την ασφάλεια στις περιοχές ελέγχου τους. Ωστόσο, όταν ένα κύμα βανδαλισμών, λεηλασίας και αναταράξεων ξέσπασε με την είσοδο των αμερικανικών στρατευμάτων στην πόλη στις 9.4.2003⁽¹⁷⁾ οι αμερικανικές δυνάμεις έμειναν άπραγες επιλέγοντας να τοποθετήσουν τις δυνάμεις τους με βάση τις δικές τους στρατηγικές, πολιτικές και οικονομικές προτεραιότητες στις πετρελαϊκές εγκαταστάσεις του σανταμικού καθεστώτος, προκειμένου να διατηρήσουν το αγαθό με την μεγαλύτερη συγκριτική αξία στο πλαίσιο των δικών τους αξιακών θεωρήσεων.

Συμπεράσματα - προτάσεις

Πού τελικά οδηγούν οι παραπάνω ανησυχητικές διαπιστώσεις και πώς μπορούν να προστατευτούν τα πολιτιστικά αγαθά, ιδιαίτερα σε μια περίοδο που οι συνεχείς διεθνείς αναταράξεις, οι ιδεοληψίες ακραίων θρησκευτικών οργανώσεων και η διεθνής τρομοκρατία τα καθιστά πιθανό ευαίσθητο στόχο; Νιχιλιστικές θεωρήσεις επί τη βάση μιας διεθνούς πραγματικότητας σε καμία περίπτωση δεν θα ήταν ρεαλιστικές και εφαρμόσιμες. Μπορεί μεν το υφιστάμενο νομικό σύστημα να αντιμετωπίζει προβλήματα εφαρμογής και αποτελεσματικότητας, αλλά η ολοκληρωτική απαξίωσή του θα σήμαινε ότι το

"Οι ισχυρότερες θεσμικές δεσμεύσεις δεν συμβαδίζουν με τη στενότερη συνεργασία, καθώς τα κράτη είναι διστακτικά να αναλάβουν σοβαρές δεσμεύσεις"

τεράστιο φάσμα του πεδίου που ρυθμίζει, έστω και αν αυτό γίνεται σε ένα επίπεδο παραινήσεων, θα έμενε ακάλυπτο. Είναι σημαντικό να υπάρχει πρωτίστως διάλογος μεταξύ των κρατών σε μια προσπάθεια κοινής ουσιαστικής δράσης, όπως έγινε τελικά μετά από πολλές διαπραγματεύσεις και συμβιβασμούς στην περίπτωση του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου.

Παράλληλα, είναι απαραίτητη η εξεύρεση μιας λύσης που να προωθεί την ενισχυμένη συνεργασία σε ένα άλλο επίπεδο, διεθνιστικό μεν αλλά όχι διακρατικό. Ως καταλληλότερος προορίζεται ο χώρος των ειδικών και των επαγγελματιών της πολιτισμικής κληρονομιάς οι οποίοι θα συνεργάζονται κάτω από την «ομπρέλα» ισχυρών μη κυβερνητικών οργανισμών, υπό τα πρότυπα των ανθρωπιστικών οργανώσεων παροχής βοήθειας όπως ο Ερυθρός Σταυρός και οι Γιατροί Χωρίς Σύνορα⁽¹⁸⁾. Στο πεδίο της πολιτιστικής κληρονομιάς αυτό το ρόλο έχει αναλάβει η Διεθνής Επιτροπή «Μπλε Ασπίδα» και οι οργανώσεις που την αποτελούν, η οποία και έχει αποκτήσει ένα πιο συγκεκριμένο πλαίσιο οργάνωσης και λειτουργίας, υπό τις διατάξεις του Δεύτερου Πρωτοκόλλου της Συνθήκης της Χάγης. Ουσιαστικά, η αξία του οργανισμού σχετίζεται με τον εργαλειώδη χαρακτήρα του εντός του ευρύτερου συστήματος, καθώς μπορεί να λειτουργήσει ως μοχλός πίεσης απέναντι στα κράτη για την εκ μέρους τους εφαρμογή των πολιτικών προστασίας, αλλά και ως ένας μόνιμος διοικητικός φορέας, ανεξάρτητος σε μεγάλο βαθμό από την πολιτική βούληση των κρατικών δρώντων, για την επιτέλεση απαραίτητων δομικών λειτουργιών. Το παράδειγμα με την περίπτωση των πλημμύρων στην Τσεχία τον Αύγουστο του 2002, όπου η Μπλε Ασπίδα Ολλανδίας χρηματοδότησε την επιχείρηση διάσωσης έγγραφων εκθεμάτων, που βρισκόνταν σε μουσεία της Τσεχίας, αποτελεί ένα τέτοιο δείγμα συνεργασίας⁽¹⁹⁾.

Πρέπει, ωστόσο, να σημειωθεί ότι οι συνθήκες

υπό τις οποίες έδρασε ο οργανισμός ήταν σαφώς ευνοϊκές, εφόσον δεν ετίθετο ζήτημα αυτόβουλης επέμβασης, αλλά ανταπόκρισης σε αίτημα αρωγής. Αντιθέτως, στην περίπτωση της σκοπούμενης καταστροφής, που αναλύθηκε ανωτέρω, η παράμετρος της προθέσεως για καταστροφή οδηγεί σε ένα εντελώς διαφορετικό αποτέλεσμα. Εν προκειμένω, η αποτροπή μπορεί να στηριχθεί μόνο σε ένα ισχυρό και αποτελεσματικό σύστημα επιβολής κυρώσεων. Όμως, έχει αποδειχθεί μέχρι σήμερα ότι οι κυβερνήσεις έχουν άλλες προτεραιότητες και η διακρατική συνεργασία στο ζήτημα αυτό είναι αργή και ασθμαίνουσα, ακόμα και όταν ουσιαστικά πρόκειται για την προστασία ενός αγαθού που θεωρείται κατά γενική ομολογία κοινό.

Ως εκ τούτου, οι οργανώσεις προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς πρέπει να αναλάβουν την ευθύνη και την πρωτοβουλία για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών. Στην περίπτωση των κινητών πολιτιστικών αγαθών αυτό μπορεί να αντιστοιχεί στην πάγια τακτική του προληπτικού σχεδιασμού προστασίας σε περιπτώσεις έκτακτου κινδύνου, που ακολουθείται έτσι και αλλιώς από τα υφιστάμενα ιδρύματα σε συνεργασία, ενδεχομένως, με την εκάστοτε κυβέρνηση. Απλά, σε αυτό το καινούργιο ενοποιημένο πλαίσιο την ευθύνη θα έχουν πλέον οι επαγγελματίες της πολιτιστικής κληρονομιάς, οι οποίοι θα δρουν στοχευμένα ως ομάδα και θα συνεργάζονται υπό τις γενικές κατευθυντήριες της διεθνούς επιτροπής Μπλε Ασπίδα.

Αντίστοιχα, όσον αφορά την ακίνητη πολιτιστική κληρονομιά μία πιθανή λύση θα ήταν ίσως η δημιουργία ομάδων προστασίας - περιφρούρησης υπό τη διοικητική επίβλεψη της Διεθνούς Επιτροπής Μπλε Ασπίδα στα πρότυπα των ειρηνευτικών δυνάμεων του ΟΗΕ. Σίγουρα, η τελευταία πρόταση χρήζει ιδιαίτερης μελέτης και αξιολόγησης, καθώς αντιμετωπίζει εξειδικευμένα νομικά ζητήματα δικαιοδοσίας, σύνθεσης και λειτουργίας⁽²⁰⁾.

"Οι οργανώσεις προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς πρέπει να αναλάβουν την ευθύνη και την πρωτοβουλία για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών"

Είναι όμως ένα πρώτο βήμα, ένας φόρος τιμής στον συνταξιούχο αρχαιολόγο Χαλέντ αλ Ασάντ, επί 40 έτη εφόρου αρχαιοτήτων της Παλμύρας, που αποκεφαλίσθηκε από τους τζιχαντιστές, αρνούμενος όχι μόνο να αποκαλύψει πληροφορίες για το που είχαν μεταφερθεί τα αριστουργήματα της Παλμύρα αλλά και να εγκαταλείψει τον αγαπημένο του αρχαιολογικό χώρο για να αποδείξει ότι το ιδεώδες της πολιτισμικής κληρονομιάς της ανθρωπότητας δεν είναι μόνο ασάλευτα ερείπια, αλλά κάτι για το οποίο αξίζει να παλεύει κανείς.

.....

Σημειώσεις

1. THE GUARDIAN, Σβήνει απ' το χάρη η αρχαία Παλμύρα μετά 2.000 χρόνια. Η Καθημερινή, ανάκτηση από: <http://www.kathimerini.gr/829839/article/epikairothta/kosmos/svnei-ap-ton-xarth-h-arxaia-palmyra-meta-2000-xronia>.
2. Posner, The International Protection of Cultural Property: Some Skeptical Observations, CJIL 8, 2007-2008,σελ 213.
3. Σύμβαση για την Προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς στην περίπτωση ενόπλων συρράξεων με τους Κανονισμούς για την εκτέλεση της Σύμβασης του 1954. Χάγη 1954, 14 Μαΐου 1954. (Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict with Regulations for the Execution of the Convention 1954. The Hague, 14 May 1954). Πρόσβαση από: portal.unesco.org/
4. Τη συμπεριφορά των εμπλεκόμενων μερών σε πόλεμο ρυθμίζουν οι Συνθήκες της Χάγης για τους νόμους και τα έθιμα του πολέμου στη γη, 1899 (Χάγη II) και 1907(Χάγη IV) .Σύμφωνα με τα άρθρα 28 και 47 της Χάγης II η κατάσχεση πολιτιστικής κληρονομιάς ήταν απολύτως απαγορευμένη ενώ σύμφωνα με άρθρο 56 όλα τα περιουσιακά στοιχεία των τεχνών και των επιστημών, θα πρέπει να αντιμετωπίζονται ως ιδιωτική περιουσία, επομένως η κατάσχεση ή η καταστροφή των εν λόγω περιουσιακών στοιχείων απαγορεύεται.
5. Το Προοίμιο της Σύμβασης της Χάγης, 14 Μαΐου 1954.
6. Howe, Can the 1954 Hague Convention Apply to Non-state Actors?: A Study of Iraq and Libya, *TiLJ*,47,2012, σελ.411.
7. Posner, *CJIL* 8, 2007-2008, σελ.220.
8. «Το παρόν Πρωτόκολλο δεν εφαρμόζεται σε καταστάσεις εσωτερικών αναταραχών και εντάσεων, όπως εξεγέρσεις, μεμονωμένες και σποραδικές πράξεις βίας και άλλες πράξεις παρόμοιας φύσης».
9. Clapham, *An Introduction to the Role of International Law in International Relations*, 2011, σελ. 55.
10. Σύμβαση της Βιέννης για τους Νόμους και τις Συνθήκες, αρ. 34-36, 23.5. 1969.
11. Πρέπει επομένως να εξετάζεται αν στο κείμενο των διατάξεων συντρέχει η προϋπόθεση της βούλησης των συμβαλλομένων. Έτσι κάποιοι ερμηνευτές προχωρούν σε μια εκτενή γραμματική ανάλυση προκειμένου να καταλήξουν στην πλήρωση των προϋποθέσεων. Για παράδειγμα η Jean-Marie Henckaerts ισχυρίζεται ότι ο όρος «μέρη» του πρωτοκόλλου αναφέρεται τόσο στις κυβερνητικές ομάδες όσο και στις ομάδες των ανταρτών καθώς αυτός είχε σαφώς ερμηνευτεί κατά αυτό τον τρόπο στην τελική σύνοδο της ολομέλειας. Βλ. Howe, *TiLJ*,47,2012,Σελ. 420.
12. Bronwlie, *Principles of Public International Law*,2008,σελ.6.
13. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν εν προκειμένω οι συμβάσεις της 16ης Νοεμβρίου 1937 για την Πρόληψη και την Καταστολή της τρομοκρατίας και την ίδρυση ενός Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου. Δούση·Παπατόλιας, *Το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο, Επικράτηση της ηθικής ή εξισορρόπηση της ισχύος* ,2004, σελ. 15.
14. Επιθέσεις κατά προσωπικού που συμμετέχει σε ειρηνευτικές αποστολές ανθρωπιστικής βοήθειας , βιασμός ή εξαναγκασμός σε πορνεία, υποχρεωτική κήρυξη, ο εξαναγκασμός σε στέρωση είναι μόνο ορισμένα από τα εγκλήματα που έχουν συμβεί σε συρράξεις μη διεθνούς χαρακτήρα επί των οποίων διατηρεί την δικαιοδοσία το ΔΠΔ. Δούση·Παπατόλιας, ο.π. ,σελ. 31.
15. Posner, *CJIL* 8,2007-2008, σελ.226.
16. Αρ. 7, Δεύτερο Πρωτόκολλο 1999.
17. Thurlow , *Protecting Cultural Property in Iraq: How American Military Policy Comports with International Law* ,*YALE HUMAN RIGHTS & DEVELOPMENT L.J*,8,2005.σελ.123.
18. Wegener ·Otter . *Cultural Property at War: Protecting Heritage during Armed Conflict*, 2008. www.getty.edu/conservation/publications_resources/newsletters
19. Ο.π . (σημ. 18).
20. Στριμπής, *Η κρίση του Σουέζ και ο θεσμός των ειρηνευτικών αποστολών του ΟΗΕ I, Αγορά Χωρίς Σύνορα* , τόμος 12, (3), 2007,σελ.349-362.